

Vysoká škola ekonomická v Praze
Recenzované studie

**Working Papers
Fakulty mezinárodních vztahů**

11/2010

**Volby do Evropského parlamentu jako
volby druhého řádu: reflexe voleb
v nových členských zemích EU ze
středovýchodní Evropy**
Ladislav Cabada

**Faculty of International Relations
Working Papers**

11/2010

**Volby do Evropského parlamentu jako
volby druhého řádu: reflexe voleb
v nových členských zemích EU ze
středovýchodní Evropy**

Ladislav Cabada

Volume IV

Vysoká škola ekonomická v Praze
Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Výzkumný záměr MSM6138439909

Název: Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Četnost vydávání: Vychází minimálně desetkrát ročně
Vydavatel: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica
Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3, IČO: 61 38 43 99
E 17794
Evidenční číslo MK ČR: 1802-6591
ISSN tištěné verze: 1802-6583
ISSN on-line verze: 978-80-245-1718-6
ISBN tištěné verze: Prof. Ing. Eva Cihelková, CSc.
Vedoucí projektu: Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů
Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3
+420 224 095 270, +420 224 095 248, +420 224 095 230
<http://vz.fmv.vse.cz/>

Studie procházejí recenzním řízením.

VÝKONNÁ RADA

Eva Cihelková (předsedkyně)
Vysoká škola ekonomická v Praze
Olga Hasprová
Technická univerzita v Liberci
Zuzana Lehmannová
Vysoká škola ekonomická v Praze
Marcela Palíšková
Nakladatelství C. H. Beck

Václav Petříček
Vysoká škola ekonomická v Praze
Judita Štouračová
Vysoká škola mezinárodních
a veřejných vztahů, Praha
Dana Zadražilová
Vysoká škola ekonomická v Praze

REDAKČNÍ RADA

Regina Axelrod
Adelphi university, New York, USA
Peter Bugge
Aarhus University, Aarhus, Dánsko
Petr Cimler
Vysoká škola ekonomická v Praze
Peter Čajka
Univerzita Mateja Bela, Banská
Bystrica, Slovensko
Zbyněk Dubský
Vysoká škola ekonomická v Praze
Ladislav Kabát
Bratislavská vysoká škola práva
Emílie Kalínská
Vysoká škola ekonomická v Praze
Eva Karpová
Vysoká škola ekonomická v Praze
Václav Kašpar
Vysoká škola ekonomická v Praze
Jaroslav Kundera
Uniwersytet Wroclawski, Wroclaw,
Polsko
Larissa Kuzmitcheva
Státní univerzita Jaroslav, Rusko

Lubor Lacina
Mendelova zemědělská a lesnická
univerzita, Brno
Cristian Morosan
Cameron School of Business
Václava Pánková
Vysoká škola ekonomická v Praze
Lenka Pražská
emeritní profesor
Lenka Rovná
Univerzita Karlova v Praze
Mikuláš Sabo
Ekonomická Univerzita
v Bratislave, Slovensko
Naděžda Šišková
Univerzita Palackého v Olomouci
Peter Terem
Univerzita Mateja Bela, Banská
Bystrica, Slovensko
Milan Vošta
Vysoká škola ekonomická v Praze

ŠÉFREDAKTOR

Marie Popovová
Vysoká škola ekonomická v Praze

**Volby do Evropského parlamentu jako volby druhého řádu:
reflexe voleb v nových členských zemích EU ze středovýchodní Evropy**

Ladislav Cabada (cabada@kap.zcu.cz)

Abstrakt

Volby do Evropského parlamentu od zavedení přímé volby v roce 1979 vykazují některé specifické rysy, jež je významně odlišují od jiných typů voleb. V posledních třech dekadách se ve vztahu k tomuto fenoménu rozvinula pozoruhodná odborná debata ustavující teorii/model voleb druhého řádu. Cílem našeho příspěvku je reflektovat tuto debatu zejména s ohledem na to, jakým způsobem (ne)reflektovala přistoupení deseti post-komunistických zemí k Evropské unii v roce 2004, resp. 2007. Následně aplikujeme základní hypotézy teorie voleb druhého řádu na volby do Evropského parlamentu v roce 2009 konané ve skupině post-komunistických členských zemí EU a ověřujeme, nakolik jsou tyto postuláty relevantní i pro nové členské země Unie.

Klíčová slova: Evropský parlament, volby, středovýchodní Evropa, volby druhého řádu

**European Parliament Elections as the Second-Order Elections:
Reflection from the New Central Eastern European EU-Member States**

Ladislav Cabada (cabada@kap.zcu.cz)

Summary

Since the 1979 introduction of direct vote, the European Parliament elections possess certain distinctive characteristics that differentiate them from other elections. During the last three decades, an interesting academic debate occurred based on EP elections observations, creating the second-order elections theory/model. The aim of our article is to review this debate, stressing how the debate was affected by the European Union enlargement with ten new post-communist member states in 2004 and 2007. In the second part, we tested the basic hypotheses of second-order elections theory on the group of new EU member states and the EP elections in 2009. The main goal of this application is to verify or falsify these hypotheses.

Keywords: European Parliament, elections, Central and Eastern Europe, Second-Order Elections

JEL: F55, C49

Obsah

Úvod.....	7
1. Teorie/model voleb druhého řádu.....	9
2. Hlavní charakteristiky stranických systémů středovýchodní Evropy.....	15
3. Volby do Evropského parlamentu 2009 a stranické systémy středovýchodní Evropy	17
3.1 Volební účast	18
3.2 Výsledek vládních stran s ohledem na období národního volebního cyklu	19
3.3 Úspěch malých stran	21
3.4 Volební výsledek euroskeptických politických stran.....	22
Závěr	23
Seznam literatury.....	25

Úvod¹

Volby do Evropského parlamentu (EP) se současně se zavedením systému přímého výběru reprezentantů z jednotlivých členských zemí Evropského společenství (ES) – a politických stran v těchto zemích působících – staly významným tématem politologické a obecně sociálně-vědní analýzy. Vedle toho, že se jedná o proces, který má zásadní vliv na tvorbu politického formátu jedné z nejvýznamnějších institucí Evropské unie (EU), se politologové již při analýze prvních přímých voleb do EP v roce 1979 soustředili na některé specifické rysy volby do EP v porovnání s dalšími typy voleb, zejména pak volbami do národních parlamentů členských zemí. Průběh a výsledky prvních přímých voleb do EP byly tak zajímavé a současně neobvyklé, že se někteří sociální vědci začali zabývat možnostmi teoretické inovace a nové typologické kategorizace nejen voleb do EP, ale všech typů voleb.

Za spouštěcí impuls k debatě o nové typologizaci voleb soudobá politická věda považuje článek Karlheize Reifa a Hermanna Schmitta *Nine Second-Order National Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results* (Reif a Schmitt 1980), v němž autoři na základě zkušenosti s prvními přímými volbami do EP představili několik hypotéz a závěrů a následně nabídli základní typologii voleb prvního (*first-order elections*) a druhého řádu (*second-order elections*) (více v teoretické části tohoto textu). V 80. a 90. letech 20. století byl tento iniciační text doplněn stovkami dílčích výzkumů a analýz, které reflektovaly jak další volby do EP, tak i teoretickou a metodologickou debatu, která se rozvinula na pozadí odborného výzkumu vlastních volebních procesů. Na jedné straně politologové částečně opustili myšlenku, že Reif a Schmitt skutečně stvořili novou teorii, a začali hovořit „pouze“ o modelech voleb druhého řádu, na druhé straně byla výzkumná debata obohacována s ohledem na přibývající počet uskutečněných voleb do EP; v tomto směru představovaly volby do EP v roce 2009 již šestý případ, což umožňuje přesnější verifikaci či falzifikaci dílčích hypotéz a závěrů, resp. rozšiřování rámce výzkumných impulsů a otázek. Tak např. volby do EP v roce 1989 a úspěch ekologických subjektů v nich vyvolaly obsáhlou odbornou debatu o environmentálních politických stranách a jejich nadnárodním charakteru, jenž je údajně favorizuje ve volbách druhého řádu (srov. např. Curtice 1989). Podobnou zajímavou diskusi vyvolaly také čtvrté přímé volby do EP v roce 1999, které provázela dosud nejnižší volební účast a také historicky nejnižší volební výsledky levicových subjektů, resp. politických stran ze socialistické/sociálně-demokratické stranické rodiny (srov. např. Pacek a Radcliff 2003).

Vzhledem ke skutečnosti, že páté přímé volby do EP v roce 2004 byly prvními, v nichž své reprezentanty vybírali občané, resp. voliči v deseti nových členských

¹ Tento text vznikl s podporou Grantové agentury České republiky, projekt P408/10/0295 *Stranické systémy zemí středovýchodní Evropy*.

zemích EU – v osmi post-komunistických státech středovýchodní Evropy, na Maltě a na Kypru – bylo možné očekávat, že tyto volby budou představovat významný přelom, co se týče politologického výzkumu volebních procesů. Překvapivě však toto očekávání nebylo příliš výrazně naplněno, když se většina výzkumníků, kteří se analýzou voleb do EP – a obecněji volbami druhého řádu – zabývají, i nadále soustředila na komparativní analýzu v rámci EU-15 či dokonce ještě užší skupiny EU-12. Koncentrace na diachronní analýzu v zemích tzv. „staré Evropy“ je na jedné straně pochopitelná – jak ukazují analýzy, volební chování elektorátu v nových zemích EU bylo výrazně odlišné v porovnání se zeměmi EU-15 – na druhé straně máme nicméně dojem, že volby do EP v roce 2004 představovaly také jistého druhu výzvu k synchronní politologické analýze. Neshodujeme se tedy plně s tím, jak odborné analýzy, jež jinak představují významný příspěvek k obecné debatě o modelu/teorii voleb druhého řádu, zanedbaly otázku, proč jsou volební výsledky a další prvky volebního procesu především ve skupině nových post-komunistických členských zemí EU tak výrazně odlišné. Stěží se můžeme smířit s triviální odpovědí, že předpoklady modelu/teorie voleb druhého řádu nebyly v nových demokraciích středovýchodní Evropy potvrzeny (srov. např. Hix a Marsh 2007; Koepke a Ringe 2006; Clark a Rohrschneider 2009; Schmitt 2005), což některé z výzkumníků vede k závěru, že model/teorii voleb druhého řádu nemůžeme ve středovýchodní Evropě aplikovat (mj. Clark a Rohrschneider 2009: 654). Právě naopak se domníváme, že skupina nových post-komunistických členských zemí EU představuje poměrně zásadní téma výzkumu jak směrem dovnitř skupiny post-komunistických zemí, tak také v porovnání s dalšími zeměmi či skupinami zemí v rámci EU.

Hlavním cílem tohoto textu tedy je aplikovat základní hypotézy či předpoklady modelu/teorie voleb druhého řádu na skupinu post-komunistických členských zemí EU. Jedná se o skupinu deseti zemí – vedle osmi států, kde byly první volby do EP organizovány v roce 2004 (Česko, Estonsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko) tato skupina zahrnuje rovněž Bulharsko a Rumunsko, které se Unii přidružily v roce 2007 a doplňující volby do EP v těchto dvou zemích obvykle nebyly zahrnuty do předchozích analýz. Musíme přitom zdůraznit, že tuto skupinu – na rozdíl od poměrně velké části tzv. západních výzkumníků – nepovažujeme za zásadně koherentní, ale shodujeme se s nimi ve společném užití nejvýznamnějšího znaku možné koherence, tedy komunistické minulosti a komplikované komplexní tranzice a konsolidace. Navzdory tomu se domníváme, že závěry tzv. západních výzkumníků ve vztahu k analýze voleb do EP v roce 2004 byly přehnaně absolutní – většinou ve smyslu (ne)potvrzení hlavních hypotéz a předpokladů modelu/teorie voleb druhého řádu – a že také ve skupině post-komunistických členských zemí EU můžeme tyto hypotézy a předpoklady alespoň částečně verifikovat.

Teoreticky a metodologicky se tedy budeme opírat o model/teorii voleb druhého řádu, vedle toho pak rovněž o vybrané komponenty konceptu evropeizace ve vztahu k politickým aktérům, resp. stranám. Tyto teorie a koncepty krátce představíme v následující části textu. Navážeme pak analytickou částí, kde budeme hlavní hypotézy/předpoklady aplikovat na volby do EP v deseti post-komunistických členských zemích EU do EP v roce 2009. V této části vyjdeme zejména z předchozích výzkumných závěrů mezinárodního výzkumného týmu, který výsledky výzkumu publikoval v knize *Eurovolby 2009: Prostor pro evropeizaci politických stran a stranických systémů ve středovýchodní Evropě?* (Cabada, Hloušek et al. 2009).²

1. Teorie/model voleb druhého řádu

Jak jsme již zmínili výše, vznik teorie voleb druhého řádu je přímo svázán se zavedením principu přímé volby do EP, který byl poprvé aplikován pro volby v roce 1979. Klasický Reifův a Schmittův článek (1980) na základě první zkušenosti s novým typem volby a některými znaky, které se zdály být dostatečně odlišné ve srovnání s volbami do národních parlamentů členských zemí ES, představil základní předpoklady, které byly později mnoha politology využity a rozvinuty. Jako hlavní charakteristiky Reif a Schmitt (1980: 3–44; srov. např. Šaradín 2008: 32–33) zmiňují:

- nižší volební účast než v národních volbách/volbách prvního řádu;
- více prostoru a nadějí pro malé a nové politické strany;
- vyšší procento neplatných hlasů než při národních volbách/volbách prvního řádu;
- vládní strany ztrácejí podporu;
- voliči hlasují méně stranicky, více podporují osobnosti;
- volby překračují státní hranice;
- čím odlišnější jsou pravidla volby do EP od pravidel užívaných pro volbu národního parlamentu, tím nižší je volební účast;
- volební kampaň je významnější – volby do EP soutěží s dalšími (domácími) politickými tématy.

Reif a Schmitt nastíněné předpoklady označují jako hypotézy, my se nicméně domníváme, že takové označení je příliš absolutní a není v souladu s tím, že se mohli opřít pouze o jedny uskutečněné volby, resp. jediný případ využitelný pro jejich výzkum. Pozorování výsledků dalších voleb do EP (1984) nicméně většinu

² Na výzkumu participovali: Ladislav Cabada, Helena Hricová, Petr Jurek, Robin Kvěš (Západočeská univerzita v Plzni/Česko), Vít Hloušek, Petr Kaniok (Masarykova univerzita, Brno/Česko), Attila Antal (Univerzita Loranda Eötvöše/Maďarsko), Alenka Krašovec, Damjan Lajh (Univerzita v Lublani/Slovinsko).

zmíněných předpokladů potvrdilo; vedle toho se rovněž ukázalo, že analýzy zaměřené na volby druhého řádu a jejich porovnání s volbami prvního řádu musejí zahrnout další významnou proměnnou, a to otázku volebního cyklu uvnitř národních stranických systémů. Jak ukazuje Šaradín (2008: 33), tyto cykly mohou být nahlíženy s dílčími odchylkami, ale většinou autoři nabízejí následující periodizaci³:

- líbánky (*honeymoon*) – volby do EP jsou organizovány do 12 měsíců po volbách do národního parlamentu a politické strany, jež uspěly na národní úrovni, získávají zpravidla stejný či vyšší podíl hlasů také při volbách do EP;
- střední období (*mid-term*) – volby do EP jsou organizovány mezi 13. a 36. měsícem po národních parlamentních volbách a politické strany úspěšné v národních volbách zpravidla při volbách do EP výrazně ztrácejí hlasy (nejvýrazněji uprostřed volebního cyklu národního parlamentu);
- pozdní období (*later term*) – období, kdy opět roste podpora politických stran úspěšných v posledních národních parlamentních volbách.

Hlavní problém představené periodizace vidíme v tom, že se zabývá pouze dichotomií vláda – opozice a nejde až na úroveň aktérů, tedy jednotlivých politických stran. Toto dilema pozorují mj. rovněž Koepke a Ringe (2006), kteří svou analýzu prvních voleb do EP (2004) v sedmi (z nejasného důvodu autoři z analýzy vynechali Slovinsko) post-komunistických zemích EU uvedli následujícími hypotézami:

- politické strany s exekutivní mocí v aréně voleb prvního řádu budou ve volbách druhého řádu ztrácet podporu;
- volby druhého řádu se budou vyznačovat redistribucí podpory od politických stran, které získaly (velkou) podporu ve volbách prvního řádu, k politickým stranám, které ve volbách prvního řádu získaly malou (nebo žádnou) podporu;
- volby druhého řádu se budou vyznačovat nižší volební účastí;
- velké vládní strany budou ve volbách druhého řádu ztrácet více než malé vládní strany.

Vidíme tedy, že Koepke a Ringe jasně rozlišují tzv. velké a malé politické strany, ale pouze na vládní úrovni. Někteří autoři naopak argumentují, že velké politické strany – ve srovnání s volbami prvního řádu – ztrácejí ve volbách druhého řádu podporu nehledě na to, zda jsou či nejsou součástí národní vlády. Důležitý

³ Periodizace je většinou – rovněž u Šaradína – vztažena k čtyřletému funkčnímu období národních parlamentů. Samozřejmě si my i další autoři analýz voleb druhého řádu jsme vědomi skutečnosti, že v rámci EU existují země s odlišnou periodou voleb do národního parlamentu, resp. jeho první komory, jako např. Westminsterský parlament ve Spojeném království.

příspěvek v tomto směru představuje zejména analýza Michaela Marshe (1998), který tvrdí: „Politické strany, které v posledních národních volbách získaly mezi 4 % a přibližně 30 % hlasů, by měly v evropských volbách ztrácet malé procento voličů, ale hlasy pro tuto skupinu stran se rozdělí mírně odlišně. Větší politické strany, tedy strany s výsledkem nad 30 %, však ztrácejí daleko více voličů“ (Marsh 1998: 602). Marsh také zdůrazňuje, že především u velkých politických stran můžeme očekávat, že určitá část voličů podpořila tyto strany v národních volbách z pragmatických důvodů, zatímco v rámci voleb druhého řádu – volby do EP – tito voliči podporují menší strany s programem, který je více oslovuje. Jedná se o klasickou dichotomii „volby hlavou“ (*voting with the head*) vs. „volby srdcem“ (*voting with the heart*), která je někdy doplňována třetí možností – „volby botou (kopancem)“ (*voting with the boot*). Tato dichotomie znamená, že ve volbách do EP, resp. obecněji ve volbách druhého řádu část voličů opouští pragmatické, resp. taktické pozice (podporu velkým stranám, případně politickým stranám, jimž jako potenciálním koaličním partnerům jim blízké velké strany přejí dobrý volební výsledek/překročení volebního prahu) a chová se „pochtivěji“ ve smyslu podpory politické strany s „nejlepším“ programem. Jak říká Marsh (1998: 596), velké politické strany ztrácejí při volbách do EP:

- nespokojené voliče, kteří nepřijdou k volbám nebo na protest proti vládě podpoří jiné politické formace;
- nespokojené voliče, kteří nyní podporují jinou politickou stranu;
- taktické voliče, kteří vládní strany podporují pouze v národních volbách/volbách prvního řádu.

Voliči jsou tedy ve volbách druhého řádu výrazněji než v případě národních voleb prvního řádu připraveni podpořit politickou stranu s programem, který se přibližuje jejich „ideální“ pozici, a často ve volbách do EP podporují menší politické strany na účet větších, které podpořili – a opět je podpoří – v posledních, resp. následujících domácích parlamentních volbách. Úspěch politické strany v evropských volbách každopádně neznamená, že určitě uspěje také v příštích národních volbách (Marsh 1998: 605).

Z dosud zmíněných skutečností tedy vidíme, že při analýze voleb do EP jako voleb druhého řádu musíme vzít v potaz jak velikost politické strany (s ohledem na její procentní zisky ve volbách), tak také její (ne)účast ve vládní koalici na národní úrovni.⁴ Vedle toho se musíme zabývat rovněž tím, jak dlouhá je (byla) perioda mezi posledními konanými volbami do národního parlamentu a volbami

⁴ Specifický případ představují země, kde národní volby povětšinou nepředstavují základ pro alternaci vládních stran (konsociační demokracie jako např. Belgie nebo Nizozemsko, země s velkou radikální či extrémní stranou, vůči níž je vystavěn sanitární kordon jako např. Itálie do roku 1994 apod.). Jak uvádí Marsh, v těchto zemích neexistuje zásadní rozdíl mezi volbami prvního a druhého řádu (Marsh 1998: 598). Dodejme, že zejména na konsociační demokracie se váže rovněž zákonná úprava nařizující občanům účast ve volbách.

do EP. Důležitým činitelem je také volební účast v evropských volbách, která je obecně a také ve většině zemí – s výjimkou zemí s povinnou volební účastí – podstatně menší ve srovnání s volbami prvního řádu, tj. do národního parlamentu. Taková kombinace proměnných samozřejmě přináší řadu dílčích hypotéz, stejně jako možností pro specificky zaměřené výzkumy. Tak se např. Pacek a Radcliff (2003) na základě voleb do EP v roce 1999 rozhodli prověřit korelaci mezi dosud nejnižší volební účastí a historicky nejnižším volebním výsledkem pro socialistické a sociálně-demokratické politické subjekty. Podle jejich názoru občané z nižší a dělnické vrstvy, kteří tradičně podporují levicové politické strany, vykazují menší tendenci k účasti ve volbách (Pacek a Radcliff 2003: 91–92). Z tohoto předpokladu a odborné analýzy voleb potom formulují závěr, že „volební podpora levicových stran roste o přibližně jednu třetinu procenta s každým procentem volební účasti. [...] Volební účast zásadně ovlivňuje podporu levicových stran“ (Pacek a Radcliff 2003: 93).

V zásadě všichni autoři, kteří se zabývají analýzou voleb do EP a přitom se alespoň částečně opírají o model/teorii voleb druhého řádu, jako jeden z hlavních znaků „druhořadosti“ vyzdvihují nižší volební účast v evropských volbách v porovnání s účastí ve volbách do národního parlamentu. Důvod pro tuto odlišnost vidí povětšinou v tom, že voliči mají méně motivace pro účast ve volbách do EP a také politické strany těmto volbám věnují obecně daleko menší pozornost včetně výrazně nižší finanční investice do volební kampaně. Domníváme se, že zmíněné důvody jsou spíše následkem hlavní charakteristiky voleb do EP, tedy že se jedná o volby druhého řádu domácí soutěže: voliči zpravidla vybírají ze stejné nebo velmi podobné sestavy politických stran v rámci domácího stranického systému a také ve vztahu k programatice jim politickými stranami, resp. akterý není nabízeno nic podstatně odlišného od národních parlamentních voleb.

Hlavní rozdíl mezi národními volbami/volbami prvního řádu a evropskými volbami/volbami druhého řádu vidíme tedy v tom, že pouze první zmíněné volby představují základ pro tvorbu exekutivy, zatímco evropské volby pro většinu voličů nemají takový bezprostřední a důležitý význam. To platí rovněž pro politické strany, které pro volby do EP většinou nepřipravují zvláštní/specializované programové dokumenty, které by se zabývaly tematikou EU, ale pouze doplní své programy určené pro domácí politickou arénu, často pak neučiní ani to (Cabada, Hloušek et al. 2009). Proto se většina autorů shoduje na tom, že při evropských volbách nejde o Evropu (*Europe matters very little*). „Volby do Evropského parlamentu nepředstavují pouze evaluaci aktivit Evropské unie *per se*, nýbrž zpravidla reflektují představy voličů o domácích politických otázkách. [...] Voliči zpravidla využívají úroveň EU k odměně či penalizaci domácích vlád“ (Clark a Rohrschneider 2009: 645).

Jen zřídka politologové opouštějí podporu nastíněného postoje a pokusí se analyticky prokázat, že „*Europe matters*“. Jako příklad takového pokusu můžeme

zmínit článek Simona Hixe a Michaela Marshe (2007). Autoři na základě dosavadních výzkumů prezentují pět hypotéz; podle jejich názoru při evropských volbách:

- můžeme pozorovat více protievropských politik ve srovnání s národními volbami;
- posilují politické strany s vyhraněnější či extrémní pozicí – jak levicové, tak pravicové;
- ekologické strany jsou úspěšnější než v národních volbách;
- protievropské strany jsou úspěšnější než v národních volbách;
- voliči, kteří podporují integraci, preferují účast ve volbách do EP.

Se všemi hypotézami se na základě pozorování a komparace národních a evropských voleb v zemích EU-15 a také nových členských zemích EU můžeme ztotožnit, je ale jasné, že jsou zpravidla svázány s některými charakteristikami voleb do EP. Tyto volby představují ve skutečnosti jedinou platformu, kde voliči mohou demonstrovat své názory na evropský integrační proces *vis á vis* EU a jejích institucí (první a čtvrtá hypotéza); voliči se více než v národních volbách rozhodují srdcem (druhá, třetí a čtvrtá hypotéza)⁵; voliči, kteří se nijak zvláště nezajímají o evropský integrační proces, často nechodí k evropským volbám (pátá hypotéza). Shrneme-li, hypotézy a závěry nabízené Hixem a Marshem jsou odborně zcela přijatelné, zejména s ohledem na předchozí Marshova upozornění na nekomplexnost dosavadních výzkumů,⁶ současně ale nelze přehlédnout, že se týkají jen relativně malé části elektorátu.

Uvědomit si musíme také skutečnost, že některé dílčí závěry různých autorů, kteří vycházejí z výzkumu voleb do EP před tzv. východním rozšířením EU, jsou částečně či zcela neaplikovatelné při pozorování post-komunistických zemí středovýchodní Evropy. Jen stěží bychom např. mohli převzít předpoklad Miko Mattily (2003), který tvrdí, že „státy EU, které jsou netto příjemci z rozpočtu EU, a země s vyšší podporou členství v EU, zpravidla zaznamenávají vyšší volební účast ve volbách do EP“ (Mattila 2003). Jak víme, všechny nové členské země ze středovýchodní Evropy momentálně přijímají poměrně velké částky

⁵ Samozřejmě existuje možnost, že menší politické strany v evropských volbách posílí své pozice nejen kvůli tomu, že jsou radikálnější, ale také proto, že na evropské úrovni vystupují směrem k voličům razantněji a cílevědoměji (prezentují zvláštní programový dokument, tematizují důležité nadnárodní otázky apod.). Takový případ zřejmě alespoň částečně představují zelené/environmentální strany. Jak tvrdí např. Carrubba a Timpone (2005), „menší politické strany – jako např. Zelení – mohou podporu získávat díky tomu, že se na úrovni EU prezentují lépe než velké strany“. Toto tvrzení ale jistě neplatí pro strany typu *United Kingdom Independence Party*.

⁶ Jak Marsh (1998: 593–4) ukázal, obvykle se model voleb druhého řádu zabývá těmi, kdo se účastnili voleb prvního řádu, ale ne voleb druhého řádu (*from voting to not voting*). Důležitým výzkumným terémem je ale rovněž skupina těch, kteří se národních voleb neúčastnili, evropských ale ano (*from non-voting to voting*).

podpory z unijního rozpočtu, ale právě v této skupině zemí již opakovaně (2004, 2009) pozorujeme nejnižší volební účast při volbách do EP. Podobně Koepke a Ringe (2006) na základě voleb do EP 2004 dospěli k závěru, že v zemích středovýchodní Evropy volby do EP nepředstavují volby proti současné vládě, a tedy nepotvrzují jeden z nejdůležitějších předpokladů modelu/teorie voleb druhého řádu. Clark a Rohrschneider (2009: 654) jsou ještě explicitnější, když tvrdí, že model voleb druhého řádu v zemích středovýchodní Evropy nelze aplikovat.

Domníváme se, že tento závěr je příliš absolutní. Zaprvé, pokud bychom skutečně akceptovali, že model/teorii voleb druhého řádu můžeme aplikovat pouze na země EU-15 (a možná ještě Kypr a Maltu), ale nikoli na deset post-komunistických zemí EU, nutně bychom museli dospět k závěru, že se jedná o konec teorie voleb druhého řádu, protože teorie by měla nabízet obecné a nikoli „lokálně“ vymezené předpoklady a závěry. Zadruhé, samozřejmě se shodujeme s tím, že ve skupině post-komunistických členských zemí Unie momentálně pozorujeme slabší projevy významných charakteristik voleb druhého řádu (např. hlasování „proti“ vládním a velkým politickým stranám není tak silné a explicitní), ale naopak některé jsou ještě posíleny (malá volební účast, podpora euroskeptických a radikálních/extrémních politických stran).

Jako naši hlavní hypotézu tedy stavíme přesvědčení, že jednotlivé charakteristiky voleb druhého řádu v post-komunistických zemích EU a kolísání síly výrazu těchto charakteristik závisí na některých specifických stranických systémech v těchto zemích. Mezi takovými specifiky můžeme na prvním místě zmínit nižší stabilitu stranických systémů ve srovnání se zeměmi EU-15 – tento předpoklad prezentuje např. Šaradín (2008: 39) – a především vyšší míru volatility ve všech typech voleb v těchto zemích v porovnání se zeměmi EU-15, Kypr a Maltou. Domníváme se, že také ve skupině post-komunistických zemí EU můžeme pozorovat takové, které potvrzují hlavní předpoklady modelu/teorie voleb druhého řádu, resp. že v případě některých charakteristických projevů spojených s „druhořadostí“ evropských voleb neexistují podstatné rozdíly mezi zeměmi EU-15 a zeměmi středovýchodní Evropy (a že jsou některé z těchto projevů v porovnání s EU-15 ještě posíleny). Tyto naše hypotézy jsou založeny rovněž na předpokladu, že také ve skupině zemí středovýchodní Evropy můžeme pozorovat takové, které disponují dostatečně stabilním stranickým systémem (Česko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko) a relativně nízkou volatilitou, která umožňuje komparovat tyto země se skupinou EU-15. Konečně se domníváme, že situace, kdy se můžeme opřít o výsledky druhých voleb do EP konaných ve skupině post-komunistických zemí EU, nám umožňuje falzifikaci a precizaci prvních dílčích závěrů, jež byly založeny na jediném zkoumaném případě (volby do EP 2004, resp. doplňovací volby v Bulharsku a Rumunsku v roce 2007).

2. Hlavní charakteristiky stranických systémů středovýchodní Evropy

Stranické systémy v zemích středovýchodní Evropy vykazují poměrně velké množství důležitých odlišností v porovnání se stranickými systémy tzv. západní Evropy. Jako hlavní odlišnost samozřejmě musíme uvést diskontinuitu vývoje stranických systémů za železnou oponou po roce 1945, kdy ve všech zemích zahrnutých do naší analýzy došlo k vytvoření systému jedné (státo)strany, která prosazovala komunistickou (marxisticko-leninskou) ideologii a plně ovládala celý politický, hospodářský a společenský systém země (za analyticky nepodstatnou v tomto ohledu pokládáme skutečnost, zda byla komunistická strana v konkrétní zemi doplněna tzv. satelitními stranami /např. Československo a Polsko/ nebo byla skutečně jedinou politickou stranou /např. Německá demokratická republika/). Zmíněná diskontinuita je hlavním důvodem toho, že i dvě dekády po tranzici politické strany v zemích středovýchodní Evropy hledají svou stabilní programovou a členskou bázi a také vzorce svého dlouhodobého chování k jiným politickým stranám jak v rámci národního politického systému, tak i na úrovni nadnárodních stranických federací či rodin.

Ve srovnání s politickými stranami většiny zemí západní Evropy postrádají politické strany v post-komunistických zemích – s určitou výjimkou některých post-komunistických či bývalých satelitních stran – masovou členskou základnu; vždyť i velké strany s ambicí být především stranou typu *catch-all*, jako např. čeští sociální či občanské demokraté, mají mezi 25–30 tisíci členy. Jak ukázala nejnovější komparativní analýza (Van Biezen, Mair, Poguntke 2009), ve skupině post-komunistických zemí EU nalézáme velký počet takových, v nichž podíl oprávněných voličů, kteří jsou současně členem některé z politických stran, v posledních cca deseti letech podstatně klesnul a/nebo představuje velmi malý podíl z celé skupiny oprávněných voličů. V Polsku a Lotyšsku tak podíl oprávněných voličů, kteří jsou členy politických stran, představuje méně než 1 %, v Maďarsku 1,5 %, v Česku a na Slovensku 2 %; na druhé straně ve Slovinsku tento podíl překračuje 6 % a umísťuje zemi na čtvrté místo v rámci EU-27. Také pokud členství v politických stranách nahlédneme optikou dlouhodobého vývoje, post-komunistické země nacházíme povětšinou mezi těmi, kde podíl členů stran klesá nejrychleji. Např. na Slovensku v letech 2000–2007 klesl o téměř 48 %, v Česku v letech 1999–2008 o více než 40 %, ve Slovinsku v letech 1998–2008 o 31 % a v Maďarsku v letech 1999–2008 o téměř 29 % (je zajímavé, že na druhém konci škály nacházíme post-komunistické Estonsko, kde podíl členů politických stran v letech 2002–2008 vzrostl o více než 52 %). Politické strany v zemích středovýchodní Evropy tedy poměrně často jsou více či méně podobny zájmovým skupinám s několika sty či tisíci členy. V této skutečnosti – a také v nejasné a nestabilní programatice – můžeme hledat příčiny malé věrnosti voličů konkrétní politické straně, jež je důvodem vysoké volatility a poměrně četného výskytu *single issue* stran a také politických stran jednoho použití (*one use*). Volatilita je ve středovýchodní Evropě výrazně

předurčena také nízkou a klesající volební účastí ve volbách – jak volbách druhého řádu, tak i řádu prvního.

Navzdory zmíněným charakteristikám se stranické systémy většiny zemí středovýchodní Evropy postupně přibližují trendům, které můžeme pozorovat v zemích západní Evropy. Politické strany se ve volebních kampaních stále častěji opírají o soudobý volební marketing, pozorujeme poměrně silnou personalizaci mezistranické rivality, procesy westernizace a evropeizace začleňují většinu politických stran do nadnárodních stranických rodin/federací a socializují je. Ve většině zemí byla postupně zmírněna specifická štěpení (*cleavages*) první fáze demokratické tranzice (/post/komunismus vs. demokracie; centrum vs. periferie) a jako hlavní štěpná linie se rozvinulo tradiční socio-ekonomické rozlišení na pravo-levé ose, které je samozřejmě v některých stranických systémech doplněno dalšími štěpeními (např. tradicionalita vs. postmodernita; město vs. venkov). Ve většině námi zkoumaných zemí se vyvinuly stranické systémy, kde hlavní binární opozici, resp. dva hlavní póly systému, představují dvě velké politické strany: 1) levicově zaměřená sociálně-demokratická, začasť post-komunistická strana; 2) pravicová, liberálně-konzervativní strana (v některých případech – Polsko, Rumunsko – je tato dichotomie mírně pozmeněna a jako dva hlavní póly pozorujeme konzervativně-sociální a liberální stranu). Tyto strany jsou doplněny vedlejšími stranickými póly, což většinou vede k formování středolevých či středopravých koalic; monostranické vlády jsou výraznou výjimkou. Ve všech stranických systémech pozorujeme jednu či více radikálních politických stran, které nicméně povětšinou nepřekročí hranici směrem k extremismu. Bipartismu, resp. systému dvou a půl strany se nejvíce přibližuje Maďarsko, v některých zemích se umírněně pluralismy v dílčích periodách mění v extrémní, především tehdy, když je porušen *cordon sanitaire* a jedna z velkých stran akceptuje do vládní koalice politické radikály (např. Polsko 2005–2007 s Ligou polských rodin a Sebeobranou či Slovensko, kde v periodě 2006–2010 ve vládě působila Slovenská národní strana).

Co se týče otázek spojených s vlivem evropeizačních procesů na stranické systémy zemí středovýchodní Evropy, shodujeme se s autory, kteří evropeizaci označují jako proces, který výrazněji ovlivnil jednotlivé politické strany než mechanismy mezistranické rivality a komunikace. Pokud bychom zkoumali vliv evropského integračního procesu na formát a mechaniku stranického systému, dojdeme k závěru, že evropeizace na podobu těchto charakteristik národních stranických systémů měla jen minimální vliv. Evropská integrace ani její partikulární témata nepřinesly výrazné dopady do stranických systémů členských zemí, jako např. změnu skupiny relevantních politických stran a arény stranické soutěže (Hloušek 2004: 99, Mair 2000: 27–29). Zdá se, že evropeizace dosud nemá významný bezprostřední vliv na mechaniku stranických systémů zemí středovýchodní Evropy. Proevropské a protievropské postoje nejsou ani na úrovni politických témat, ani s ohledem na voliče dostatečně silné, aby vytvořily

novou silnou konfliktní linii (Hloušek 2004: 99, Mair 2000: 31–37). Jak argumentuje Hloušek (2004: 100–104), evropské volby tedy představují pouze další kolo stranického soupeření na národní úrovni – národní politika představuje hlavní téma volební kampaně a vazby mezi voliči a politickými stranami vytvořené v domácí politické aréně jsou většinou reprodukovány také ve vztahu k evropským volbám.

Každopádně tyto skutečnosti neznamenají, že nemůžeme zaznamenat určité změny: evropská úroveň např. otevírá prostor pro témata a politické strany, které jsou na národní úrovni marginalizovány. Jako téma volební soutěže kulminovala problematika evropského integračního procesu v zemích středovýchodní Evropy v letech těsně předcházejících referendům o vstupu do EU, nicméně ani tato vlna zájmu nevyvolala k životu relevantní *single issue* politické strany, které by jako hlavní programové téma prezentovaly svůj proevropský či protievropský postoj, z něhož by učinily středobod své identity. Proevropské nebo euroskeptické postoje byly obsaženy v již existujících politických stranách. Hloušek každopádně nevyklučuje, že by se „evropská otázka“ mohla stát důležitou štěpící linií: „Je však otázka, zda v souvislosti s přehnanými očekáváními v oblasti životní úrovně a v řešení různých ekonomických, politických a společenských problémů, které byly občanům v předvstupních kampaních cíleně a poněkud nezodpovědně vštěpovány, nedojde k velké vlně deziluze, jež by mohla mít za následek vznik silných protievropsky zaměřených a protestně orientovaných formací. V takovém případě by k narušení stávajících vzorců stranické soutěže skutečně mohlo dojít“ (Hloušek 2004: 104). Na základě volebních výsledků z voleb do EP v letech 2004 a 2009 jasně vidíme, že k takovému vývoji mezistranické soutěže dosud nedochází.

3. Volby do Evropského parlamentu 2009 a stranické systémy středovýchodní Evropy

Dosud poslední volby do EP byly ve všech členských zemích EU organizovány v prvním červnovém týdnu roku 2009 (mezi 4. a 7. červnem s ohledem na konkrétní zemi). Totožný termín voleb a také výrazně podobný volební systém – především co se týče ustanovení o proporčním volebním systému založeném na principu kandidátních listin či systému jednoho přenosného hlasu (*single transferable vote*) (Bohdálek 2006: 16) – představují poměrně vzácný a mimořádně dobrý základ pro synchronní analýzu. Do analýzy začleníme deset postkomunistických zemí středovýchodní Evropy a jejím základem jsou čtyři otázky spojené s teorií/modelem voleb druhého řádu:

- Jaká byla volební účast v porovnání s posledními národními parlamentními volbami v jednotlivých státech?
- Jaký byl volební výsledek vládních stran s ohledem na období volebního cyklu prvního řádu, v němž proběhly evropské volby?

- Jakého volebního výsledku dosáhly malé politické strany?
- Jakého volebního výsledku dosáhly euroskeptické (proti-EU) strany?

3.1 Volební účast

Nízká volební účast představuje jeden z hlavních indikátorů voleb druhého řádu; právě tento indikátor přenesl formující se teorii voleb druhého řádu také na další typy voleb jako např. lokální a regionální volby či volby do druhé komory národního parlamentu (Šaradín 2008). Co se týče evropských voleb, politologové (např. Franklin nebo Schmitt) identifikují několik důležitých důvodů pro rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, jako např. povinná volební účast, volební účast v posledních národních parlamentních volbách, post-komunistický charakter státu, současně organizované volby na národní úrovni, neděle jako volební den apod. (Bohdálek 2006: 22). Jak na základě výzkumu voleb do EP v roce 2004 zjistil Schmitt (2005), nejvýrazněji volební účast ovlivňuje povinná volební účast (v zemích s povinnou volební účastí byla účast ve volbách o 24,5 % vyšší než ve zbývajících zemích) a post-komunistický charakter země (v post-komunistických zemích byla volební účast o 11,9 % nižší než ve zbývajících zemích).

Obě zmíněná zjištění se potvrdila rovněž v evropských volbách v roce 2009, když volební účast v deseti post-komunistických zemích Unie dosáhla v průměru pouze 31,89 % v porovnání s celkovým průměrem Unie na úrovni 43,24 %; průměrná volební účast ve skupině „EU-15 + Kypr a Malta“ byla 54,54 %. Volební účast v post-komunistických zemích tedy byla přibližně o 11,5 % nižší v porovnání s průměrem celé EU. Ani jedna ze zemí skupiny „EU-15 + Kypr a Malta“ nevykázala nižší volební účast, než jaký byl průměr celé skupiny deseti post-komunistických zemí; nejnižší volební účast ve skupině „EU-15 + Kypr a Malta“ vykázalo Spojené království s 34,48 %. Nejvyšší volební účast zaznamenaly Belgie a Lucembursko (obě země 91 %), tedy státy s povinnou volební účastí.

Co se týče skupiny post-komunistických zemí Unie, předešleme, že žádná z nich nezná institut povinné volební účasti. Navzdory tomu výslednou volební účast v některých zemích považujeme za extrémně nízkou – Slovensko vykázalo 19,63 %, Litva 20,53 %. Naopak nejvyšší volební účast pozorujeme ve dvou baltských zemích – Estonsku (43,9 %) a zejména Lotyšsku (52,57 %); v obou případech se jedná o volební účast, jež výrazně přesahuje volební účast např. v Portugalsku, Nizozemsku či Finsku. Navzdory těmto dvěma výjimkám ale můžeme shrnout, že evropské volby s ohledem na volební účast plně potvrdily trendy, které jsme ve skupině post-komunistických zemí zaznamenali již v roce 2004.

3.2 Výsledek vládních stran s ohledem na období národního volebního cyklu

V analyzované skupině pozorujeme pět zemí (Bulharsko, Česko, Lotyšsko, Maďarsko, Slovensko), kde volby do EP v roce 2009 probíhaly v posledním roce volebního cyklu národního parlamentu. Jedná se o období, v němž by po předchozí periodě odklonu občanů od vládních stran opět měla růst jejich podpora. Tento předpoklad se potvrdil zejména v případě Slovenska, kde největší vládní strana – Směr – Sociální demokracie – zopakovala vítězství z parlamentních voleb v roce 2006 a její podpora vzrostla z 29,1 % (2006) na 32 % (2009). Ze dvou malých vládních stran Lidová strana – Hnutí za demokratické Slovensko (LS-HZDS) uhájila svůj volební zisk (8,8/9 %), zatímco Slovenská národní strana (SNS) ztratila polovinu voličů (11,7/5,6); příčinu můžeme vidět v rozdělení strany a nabídce ještě radikálnějších politických formací.

Také v Česku můžeme předpoklad teorie druhého řádu o posledním období volebního cyklu považovat za potvrzený – v eurovolbách zvítězila Občanská demokratická strana (ODS), která byla od roku 2006 do března 2009 největší vládní stranou; v roce 2006 získala 35,5 % hlasů, v roce 2009 31,45 %. Musíme si ovšem uvědomit, že ODS zřejmě získala podobnou podporu jako v roce 2006 také proto, že voliči ve volbách demonstrovali svou nechuť ke způsobu, jakým sociální demokraté (ČSSD) odstavili vládu uprostřed předsednictví EU. Protože v době evropských voleb v Česku vládl technický kabinet s podporou ODS, ČSSD a Strany zelených (SZ), jen stěží můžeme – s výjimkou komunistické strany (KSČM) – přesněji určit, které strany můžeme považovat za vládní, resp. opoziční.

Také lotyšský případ je velmi komplikovaný, protože ve volbách do EP 2009 zvítězila nová politická strana, která nevystupovala v posledních národních parlamentních volbách – jedná se o Občanský svaz (PS), který získal 24,3 % hlasů. Vládní strany v porovnání s rokem 2006 v provolbách výrazně ztrácely – Lidová strana (TP) z 19,6 % padla na 2,8 %; Unie zelených a rolníků (ZZS) z 16,7 % na 3,7 %. Potvrdilo se tak pravidlo z národních voleb – v Lotyšsku již po tři volební periody platí, že ve volbách vítězí strana vytvořená těsně před nimi (Cabada, Hloušek et al 2009: 98–116).

Bulharsko v naší analýze představuje specifický případ, protože volby do EP 2009 byly organizovány pouze několik týdnů před národními volbami. Volební výsledek národních parlamentních voleb potvrdil výsledek voleb do EP, které tedy představovaly do značné míry testovací volby a pouze stěží je můžeme vázat k předchozím národním parlamentním volbám. Jedinou výraznější odchylku v porovnání výsledků voleb do EP a národního parlamentu v roce 2009 představuje zvýraznění výsledku u vítězné formace – populistické strany GERB – v národních volbách (39,7 % vs. 24,3 %), jež můžeme vysvětlit

zejména nižší volební účastí v evropských volbách a také efektem vítěze (*honeymoon*). To dle našeho soudu platí i pro Maďarsko, kde vládní sociální demokraté (MSZP) v eurovolbách výrazně ztráceli (49,22 % vs. 18,2 %), zatímco opoziční Fidesz-KDNP rostl ze 42,49 na 63,4 %. Důvod spatřujeme v maďarském vnitropolitickém vývoji, když socialisté záhy po volebním vítězství v roce 2006 přiznali podvody, ale nebyly konány mimořádné volby a navzdory nespokojenosti občanů MSZP ovládala parlament (a tedy i vládu) po celé volební období.

Shrneme-li, pak ve skupině zemí, v nichž volby probíhaly v posledním roce volebního cyklu domácího parlamentu, nacházíme jak případy, kdy vládní strany znovu sílily, tak případy, kdy voliči v eurovolbách podpořili zejména opoziční strany. Tato skutečnost je dle našeho soudu výrazně zapříčiněna tím, že v zemích středovýchodní Evropy (výrazněji než ve zbytku EU) politické strany navzdory výrazné ztrátě podpory a legitimacy v průběhu volební periody národního parlamentu a také navzdory např. silným demonstracím a jiným druhům občanského protestu (jak jsme pozorovali zejména v Maďarsku) neopouštějí vládní pozice, resp. neuvažují o předčasných volbách jako nástroji rychlého obnovení důvěry občanů v legitimitu systému.

Tři země (Litva, Rumunsko, Slovinsko) volby do EP organizovaly méně než rok po posledních národních parlamentních volbách, tedy v období *lábánek* (*honeymoon*). V tomto období by měla podpora politických stran úspěšných v národních volbách ještě růst. Tento předpoklad se s výhradou naplnil v Rumunsku, kde koalice Sociálně-demokratické strany a Konzervativní strany (PSD+PC) v národních volbách v roce 2008 získala 33,1 % hlasů, v evropských volbách 2009 pak 31,1 %, Liberálně-demokratická strana (PD-L) pak mírně ztratila (z 32,4 % na 29,7 %) – relativně nízkou ztrátu vládních stran můžeme připisovat skutečnosti, že se jedná o koalici dvou největších politických stran, a samozřejmě také nízké volební účasti. Co se týče případu Litvy, evropské volby nepotvrdily předpoklad o „lábánkách“, protože vládní strany výrazně ztrácely podporu. Největší pád pozorujeme u Strany národní obnovy (TPP), která vznikla v roce 2008, ale ve volbách do EP zcela propadla, podobně jako Liberální unie středu (LiCS) (Cabada, Hloušek et al. 2009: 82–94). Nejvýraznější odklon od předpokladu teorie voleb druhého řádu s ohledem na „lábánky“ pozorujeme ve Slovinsku, kde Sociální demokraté (SD) v národních volbách v roce 2008 získali 30,4 % hlasů, v eurovolbách o půl roku později ale pouze 18,4 %.

Dvě země – Estonsko a Polsko – volby do EP organizovaly přibližně v polovině volebního cyklu národního parlamentu, tedy v období, kdy by dle teoretiků voleb druhého řádu měla být nespokojenost občanů s vládními stranami nejvýraznější. V Polsku se tento předpoklad nepotvrdil, když v národních i evropských volbách zvítězila Občanská platforma (PO) a její podpora mezi lety 2007 a 2009 ještě vzrostla ze 41,5 % na 44,4 %. Totéž platí i pro druhou

nejsilnější – a hlavní opoziční – stranu Právo a spravedlnost (PiS) (27/27,4 %). Co se týče Estonska, výsledek evropských voleb potvrdil předpoklady teorie voleb druhého řádu ohledně středního období (*mid-term*), když opozice získala skoro dvě třetiny odevzdaných hlasů.

Shrňme konstatováním, že ve skupině zemí středovýchodní Evropy pozorujeme takové, u nichž se předpoklady teorie voleb druhého řádu ohledně korelace mezi volebním výsledkem vládních stran ve volbách druhého řádu a periodou národního volebního cyklu potvrdily (Slovensko, Estonsko, částečně Rumunsko a Česko), ale v poměrně výrazném počtu případů pozorujeme odklon od těchto předpokladů, někdy i velmi výrazný (Polsko, Maďarsko). Domníváme se, že stabilizace stranických systémů zemí středovýchodní Evropy a klesající volatilita budou znamenat podstatný krok k výraznějšímu potvrzení předpokladů teorie voleb druhého řádu také v těchto zemích.

3.3 Úspěch malých stran

Předpoklad o posílení a úspěchu malých politických stran v evropských volbách se v analyzovaném vzorku zemí alespoň částečně potvrdil. Mimoparlamentní (ve smyslu přítomnosti v národním parlamentu, resp. jeho dolní komoře) subjekty ve volbách do EP 2009 získaly alespoň jeden mandát europoslance ve čtyřech případech – v Maďarsku uspěla extremistická formace Strana za lepší Maďarsko (Jobbik – 14,8 % hlasů/3 mandáty), v Rumunsku nacionalistická a radikální Strana velkého Rumunska (PRM – 8,7 % hlasů/3 mandáty), v Bulharsku Národní hnutí za stabilitu a pokrok (NDSV – 8 % hlasů/2 mandáty), ve Slovinsku Nové Slovinsko – Křesťanská lidová strana (NSi-KLS – 16,5 % hlasů/1 mandát). Co se týče poslední zmíněné politické strany, jedná se o aktéra, který zvítězil v prvních evropských volbách ve Slovinsku v roce 2004 (23,6 % hlasů) a byl členem středo-pravé vlády v letech 2004–2008. Strana propadla v parlamentních volbách v roce 2008, kdy obdržela pouze 3,4 % hlasů, nepřekročila volební práh, a nezískala tak ani jeden mandát v národním parlamentu. Jedná se nicméně o dlouhodobě relevantní politickou stranu, což potvrdily i eurovolby v roce 2009. Totéž platí pro bulharskou formaci NDSV, která je nástupnickým subjektem bývalé nejsilnější vládní strany „Symeon II.“ následníka trůnu a bývalého předsedy vlády Symeona Sasko-koburského, a také rumunskou PRM – tato radikální politická strana v národních volbách v roce 2004 získala 13 % hlasů, ale v roce 2008 její výsledek spadl na 3 %, a nezískala tak jediný mandát v národním parlamentu. Její úspěch v eurovolbách potvrzuje, že strana bude i nadále hrát důležitou roli také na národní úrovni. Podobný závěr můžeme učinit i v případě maďarské extrémní formace Jobbik. Jak ukázaly národní parlamentní volby v Maďarsku v dubnu 2010, úspěch Jobbiku v eurovolbách byl zejména předznamenáním pevnějšího usazení strany v systému relevantních politických stran v Maďarsku.

Pokud ke skupině již zmíněných politických stran přičteme ještě několik lotyšských politických stran – protože se v Lotyšsku od posledních parlamentních voleb rozpadl a rekonstituoval stranický systém, jen stěží můžeme určit, která politická formace může být označena jako „malá“ – nebo slovenskou politickou stranu Svoboda a Solidarita (SAS), která ve volbách do EP získala 4,7 % hlasů, a k zisku europoslaneckého mandátu jí tak chybělo méně než půl procenta, vidíme, že předpoklad o posílení a úspěchu malých – a radikálních – politických stran ve volbách druhého řádu se ve většině zkoumaných zemí potvrdil.

3.4 Volební výsledek euroskeptických politických stran

Evropské volby představují důležitou arénu pro etablování politických stran, pro něž je postoj k EU alfou a omegou politického programu. Toto tvrzení platí pro *single issue* politické strany zaměřené jak výrazně euroskepticky (proti EU), tak také pro strany prosazující hlubokou federalizaci či etatizaci Unie. Co se týče posledně jmenovaných subjektů, pak v zemích středovýchodní Evropy takové prakticky nenacházíme; nejvýrazněji profederální tendence zde zpravidla vykazují politické strany, jež jsou v EP členem frakce Evropské lidové strany (EPP), ale i tyto formace jsou pevně ukotveny v domácí politické aréně a lavírují mezi obhajobou nadnárodního a intergovernmentálního paradigmatu. Na druhé straně politické strany s kritickým pohledem na (současný) vývoj EU byly v zemích EU s komunistickou minulostí ve volbách do EP v roce 2009 poměrně úspěšné – ve dvou frakcích EP, které můžeme považovat za nejvýrazněji skeptické, resp. kritické ohledně současného vývoje EU, pozorujeme politické strany ze šesti zemí středovýchodní Evropy, tedy více než poloviny zkoumaného vzorku.

Nechceme nicméně stavět do jedné řady skupinu několika relevantních a podle našeho názoru oprávněně kritických politických stran, které pod vedením britských konzervativců zformovaly Skupinu konzervativců a reformistů (*European Conservative and Reformists Group*), a politické strany či jednotlivce, kteří se přidružili k protiintegrační a radikální frakci *Europe of Freedom and Democracy*, kterou ovládají britská „nezávislá strana“ (*United Kingdom Independence Party* – UKIP) a italská Liga Severu (*Lega Nord*). Proto musíme vysvětlit, jak terminologicky rozlišujeme politické strany s ohledem na jejich postoj k EU. Diskuse o druzích euroskepticismu, kterou vyvolali Paul Taggart a Aleks Szczerbiak (2002), byla vystavěna na základě jejich rozlišení mezi „tvrdým“ a „měkkým“ euroskepticismem. Peter Kopecký a Cas Mudde (2002) v reakci na toto rozlišení představili vlastní typologii politických stran se čtyřmi typy (euroentuziasté, europragmatici, euroskeptici, euroodpírači), z nichž pouze první typ představuje proevropské strany (ostatní tři typy jsou tedy protievropské). My se opíráme o velmi jasnou typologii Petra Kanioka, který tématu věnoval svou disertační práci a výsledky shrnul v odborném článku (2007). Kaniok tvrdí, že termín „euroskeptici“ je chybně používán jako označení politických aktérů, kteří

oponují nadnárodnímu i intergovernmentálnímu paradigmatu (tedy integračnímu procesu jako takovému), ale také takových politických aktérů, kteří opouští dominanci a posilování nadnárodního paradigmatu a prosazují v soudobé Unii více intergovernmentalismu. V Kaniokově typologii jsou takoví aktéři označeni jako „eurogovernmentalisté“, zatímco obhájcí nadnárodního/federálního principu jako „europeanisté“ (Kaniok 1997: 357). Termín „euroskeptici“ by pak měl být používán pouze pro označení těch aktérů, kteří opouští celému integračnímu procesu.

Kaniokovu typologii považujeme za zcela vyhovující i pro naši analýzu. Umožňuje nám lehce rozlišit mezi politickými stranami ze dvou výše zmíněných frakcí EP, tedy *European Conservative and Reformists Group*, resp. *Europe of Freedom and Democracy*. Do první frakce, kterou považujeme za eurogovernmentalistickou, se z celkových osmi politických stran včlenilo pět ze zemí středovýchodní Evropy, nicméně pozorujeme zde výrazné rozdíly, co se týče počtu europoslanců z jednotlivých stran. Na jednom konci stojí tři politické strany s jediným poslancem – Maďarské demokratické fórum, lotyšská strana Za vlast a svobodu, resp. představitel polské menšiny zvolený v Litvě – na druhé straně relativně silné politické strany z Česka a Polska (polské Právo a spravedlnost/PiS s 15 europoslanci a česká ODS s 9 europoslanci). Ve druhé – jasně euroskeptické – skupině jsou začleněni mj. rovněž poslanci z Litvy a Polska. V litevském případě se jedná o reprezentanta litevské strany Právo a spravedlnost/PiS bývalého prezidenta Rolandase Paksase, který byl parlamentem odvolán z funkce a strana nabízí radikální a populistickou rétoriku rovněž v domácí politické aréně. Totéž platí také pro radikální Slovenskou národní stranu, jejíž poslanec se euroskeptické frakci rovněž přidružil.

Vidíme tedy, že politické strany s eurogovernmentalistickým či euroskeptickým programem získávají v některých zemích středovýchodní Evropy v eurovolbách poměrně velké množství hlasů, ale – rovněž vzhledem k relativně malému počtu europoslanců volených ve většině zemí zahrnutých do naší analýzy – na evropské scéně dosud nepředstavovaly zásadně nový fenomén. Významnější dopad můžeme pozorovat uvnitř EP – s ohledem na vnitřní pravidla fungování EP, co se týče tvorby nových frakcí a jejich financování, může být i formace s jedním poslancem důležitá – stěží zatím můžeme hodnotit perspektivy posilování Evropské konzervativní a reformní skupiny, jež se snaží nabídnout skutečnou programovou alternativu spíše nadnárodnímu mainstreamu v EP a dalších orgánech EU.

Závěr

Jak ukázala naše analýza, stranické systémy a volební chování v členských zemích Evropské unie ze středovýchodní Evropy vykazují v porovnání se skupinou zemí „EU-15 + Malta a Kypr“ vícero specifických znaků. Rozdíly

mezi oběma skupinami, jež byly mnoha analytiky zejména v případě voleb do EP v roce 2004 uchopeny téměř jako ideálytypy, poměrně často vedly tyto pozorovatele k závěru, že v post-komunistických zemích EU nemůžeme verifikovat základní předpoklady teorie/modelu voleb druhého řádu. Hlavní příčinou této skutečnosti měla být nestabilita stranických systémů a vysoká volatilita v analyzovaných zemích. Domníváme se, že se situace nijak výrazně nezměnila a také volby do EP v roce 2009 potvrdily existenci těchto „post-komunistických“ specifíků. Na druhé straně v dílčích případech – co se týče jednotlivých zemí, resp. jednotlivých otázek a předpokladů – můžeme pozorovat poměrně jasná potvrzení hlavních východisek teorie/modelu voleb druhého řádu, jako je nízká volební účast, (ne)úspěch vládních stran v závislosti na období volebního cyklu domácích parlamentních voleb, úspěch malých a radikálních stran apod. Domníváme se, že naše analýza jasně ukázala, že i mezi zeměmi středovýchodní Evropy existují podstatné rozdíly, stejně jako je tomu i v případě zemí „EU-15 + Malta a Kypr“ (i zde můžeme pozorovat procesy rekonstituce stranických systémů či vysoké volatility – např. Nizozemsko, Belgie, Rakousko), a že nelze tuto skupinu chápat jako plně homogenní a z této pozice ji pojmout jako unifikovaný fenomén, na něž nelze teorii/model voleb druhého řádu aplikovat. Mnohé země z námi zkoumaného vzorku vykazují poměrně jasné potvrzení hlavních znaků této teorie, podobně jako je běžné, že některé země ze skupiny zemí „EU-15 + Malta a Kypr“ některé významné znaky nevykazují. Domníváme se přitom, že obě „ideálytypické“ skupiny zemí EU a jejich dílčí členové vykazují s ohledem na politické stranictví a charakter stranické soutěže řadu konvergenčních znaků (např. de-ideologizace politiky a její stále výrazněji marketingový charakter, personalizace politiky, fenomén médiokracie apod.). Tato konvergence se dle našeho soudu bude výrazně podílet na tom, že post-komunistické země středovýchodní Evropy budou i ve volbách do EP v budoucnu vykazovat menší odlišnosti od zemí „EU-15 + Malta a Kypr“.

Seznam literatury

BOHDÁLEK, M. (2006): *Volby do Evropského parlamentu z pohledu teorie druhořadých voleb*. Diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita.

CABADA, L. – HLOUŠEK, V. et al. (2009): *Eurovolby 2009: Prostor pro evropeizaci politických stran ve středovýchodní Evropě?* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, ISBN 978-80-7380-231-8.

CARRUBBA, C. – TIMPONE, R. J. (2005): Is there a European Electorate and What does it Look Like? Evidence from Electoral Volatility Measures, 1976–2004. *West European Politics*, vol. 29, no. 1, pp. 1–27.

CLARK, N. – ROHRSCHEIDER, R. (2009): Second-Order Elections versus First-Order Thinking: How Voters Perceive the Representation Process in a Multi-Layered System of Governance. *Journal of European Integration*, vol. 31, no. 5, pp. 645–664.

CURTICE, J. (1989): The 1989 European Elections: Protest or Green Tide? *Electoral Studies*, vol. 8, no. 3, pp. 217–230.

HIX, S. – MARSH, M. (2007): Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections. *Journal of Politics*, vol. 69, no. 2, pp. 495–510.

HLOUŠEK, V. (2004): Proces evropeizace a politické strany v kandidátských zemích. *Sociální studia*, roč. 1, č. 1, s. 93–108.

HLOUŠEK, V. (2007): Koncept konfliktních linií a problematika evropské integrace. *Sociologický časopis*, roč. 43, č. 2, s. 361–378.

KANIOK, P. (2007): Uchopení neuchopitelného? Stranický euroskepticismus v kontextu pozitivních postojů politických stran k EU. *Politologický časopis/Czech Journal of Political Science*, roč. 14, č. 4, s. 345–360.

KOEPKE, J. R. – RINGE, N. (2006): The second-order election model in an enlarged Europe. *European Union Politics*, vol. 7, no. 3, pp. 321–346.

MAIR, P. (2000): The Limited Impact of Europe on National Party Systems. *West European Politics*, vol. 23, no. 4, pp. 27–51.

MARSH, M. (1998): Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections. *British Journal of Political Science*, vol. 28, no. 4, pp. 591–607.

MATTILA, M. (2003): Why Bother? Determinants of Turnout in the European Elections. *Electoral Studies*, vol. 22, no. 3, pp. 449–468.

PACEK, A. C. – RADCLIFF, B. (2003): Voter Participation and Party-Group Fortunes in European Parliament Elections, 1979–1999: A Cross-National Analysis. *Political Research Quarterly*, vol. 56, no. 1, pp. 91–95.

REIF, K. – SCHMITT, H. (1980): Nine Second-Order National Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. *European Journal of Political Research*, vol. 8, no. 1, pp. 3–44.

SCHMITT, H. (2005): The European Parliament Elections of June 2004: Still Second-Order? *West European Politics*, vol. 28, no. 3, pp. 650–679.

ŠARADÍN, P. (2008): *Teorie voleb druhého řádu a možnosti jejich aplikace v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, ISBN 978-80-244-1876-6.

TAGGART, P. – SZCZERBIAK, A. (2002): The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States. *SEI Working Paper No. 51*. Sussex European Institute.

VAN BIEZEN, I. – MAIR, P. – POGUNTKE, T. (2009): Going, Going, ... Gone? Party Membership in the 21st Century. Paper presented at the workshop on Political Parties and Civil Society, ECPR Joint Sessions, Lisbon, April 2009.

University of Economics, Prague
Faculty of International Relations
Náměstí Winstona Churchilla 4
130 67 Prague 3
<http://vz.fmv.vse.cz/>

Vydavatel: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica

Tisk: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica

Tato publikace neprošla redakční ani jazykovou úpravou

ISSN 1802-6591